

У січні 1918 року на території УНР введено в обіг українські гроші

З історії:

Найдавнішими історичними монетами у Київській Русі були *арабські диргеми*, які з'явилися у другій пол. VIII ст. і були в обігу до IX—X ст. Використовувалися також візантійські та західноєвропейські гроші. За часів князювання Володимира і його спадкоємців (Святополка і Ярослава) Русь карбувала власні монети — *златники та срібники*.

У XI—XII ст. у Русі ходили великі грошові одиниці — *київські та новгородські гривні*. Упродовж тривалого обігу склалися дві грошові системи: *південна* (або *київська*), яка була орієнтована на візантійську літру (327,456 г), і *північна* (або *новгородська*), — на арабський ратль (409 г). Половина вага літри і ратля відповідала вазі китайської (163,729 г) і новгородської (204,66 г) *гривень срібла*. Одночасно з гривнями були в обігу дрібніші номінали: *ногати, куні, резани, вевериці, векші*. Найпоширенішою була *куна*. На ранньому етапі обміну так називалися шкурки хутряних звірів, пізніше — різні монети: *арабські диргеми, руські срібники, західноєвропейські денарії*. Існували гривні *кун* і гривні *срібла*. Так, *одна гривня кун* дорівнювала 20 ногатам, 25 кунам, 50 резанам, а гривня *срібла* — 3 гривням *кун*, або 60 ногатам, або 75 кунам, або 150 резанам. У XII—XIII ст. одна гривня *срібла* дорівнювала 4 гривням *кун* або 100 кунам. Обидві грошові системи, як і назви грошей, зникли з ужитку наприкінці XIV ст.

Найпоширеніша назва монет у середньовічній Україні — *“гріш”*, що походить під празького *гроша*, що став основною монетою в XIV—XV ст. у багатьох європейських країнах. Згодом ця назва там зникла, проте в Україні існувала до XIX ст. і навіть перейшла на загальне поняття “монети, фінанси”, — як от слово гроші в українській мові. Львівський монетний двір карбував у XIV—XV ст. власні монети, що мали назви “*гріш*” та “*напівгріш*”. Інші середньовічні назви монет, які були в обігу на українських землях, — *шеляг* (солід), *денарій*, *півтора* (чех) поступово стали анархізмами.

Монети під назвою “*копійка*” з'явилися на українських теренах бл. серед. XVII ст. Після входження українських територій до складу Російської імперії, *копійка* стала переважною грошовою одиницею тільки у XVIII ст. Ця назва походить від срібних новгородських монет, які після реформи 1534 р. стали карбуватися для всієї Московської держави. Спочатку це була “*копейная денга*”, а потім і “*копійка*”. У 1704 р. Петро I пустив в обіг *мідну копійку*...



Банкноти часів УНР номіналом у 1000 і 50 карбованців (автор ескізів Г. Нарбут) та часів Української держави номіналом у 2 гривні та 10 гривень (автори ескізів В. Кричевський і Г. Нарбут, відповідно).

Ескіз 500-гривневої банкноти часів незалежної України, виконаний В. Лопатю

31 грудня 1917 р. за новим стилем Центральна Рада прийняла *тимчасовий закон про випуск державних кредитних білетів*, спрямований на захист суверенітету України, — ще *влітку 1917 р. М. Грушевський оголосив конкурс на кращі ескізи українських грошей*, в якому взяла участь Г. Нарбут, А. Серeda, Г. Золотов, М. Романовський, О. Красовський. Саме Георгій Нарбут, ім'я якого тісно пов'язано з епохою відродження українського національного мистецтва, *запропонував використання в українській символіці тризубця з хрестом*. Цей символ був зображений і на перших українських (тимчасових) паперових грошах УНР (*карбованцях*), що увійшли в обіг 5-7 січня 1918 р., оскільки друк *гривень* у Німеччині розтягувався у часі.

Емісію розпочали з білета номіналом у 100 крб. (“*горпинки*”). Після підписання Брест-Литовського мирного договору, з 1 березня 1918 р. за *гривнею* закріпився статус основної грошової одиниці. Відсутність гривневих банкнот закордонного друку призвела до другої емісії Центральної Ради: від 6 квітня 1918 р. почали випуск грошей номіналом у 25, 50 (“*лопатки*”), 100, 200, 400, 500 і 1000 крб.

31 травня 1918 р. гетьман Української держави П. Скоропадський видав указ про введення *гривень*. Оскільки перші партії *гривневих банкнот* привезли лише в серпні 1918 р., у цей час як гроші використовували 3,6-процентні *облігації внутрішнього займу* (“*знаки державної скарбниці*” номіналом у 50, 100, 200 і 1000 грн., автор ескізів Г. Нарбут). Випуск *гривень* Київською конторою Державного банку розпочався лише 17 жовтня 1918 р. Надруковано було шість номіналів: по 2, 10, 100, 500, 1000 і 2000 гривень, причому тільки на двох останніх була офіційна назва України часів гетьманату — “Українська Держава”. На перших чотирьох залишилася назва “Українська Народна Республіка”, коли було виконано проекти грошей (автори ескізів у 2 гривні — В. Кричевський, у 10, 100, 500 гривень — Г. Нарбут). Із втратою державності з історичної арени пішла й українська валюта: радянський уряд спеціальним декретом оголосив її незаконним платіжним засобом на всій території УРСР. Грошовою одиницею обігу стали *російські рублі*.

Із проголошенням незалежності України статус національної валюти повернула собі й *українська гривня*. Перші її зразки надруковано 1992 р. в Канаді. Чимало зусиль для становлення гривні в ті часи докладала голова НБУ В. Матвієнко. Із часом зовнішній вигляд і якість гривневих купюр покращувалися, а в основі їх залишилися ескізи, виконані *Василем Лопатю*. Національний банк України обіцяє, що введенням 500-гривневої банкноти їхнє оновлення завершилося, і найближчі 10 років гривні змінювати свій вигляд не будуть.

Законом Української Народної Республіки від 12 лютого (ст. ст.) 1918 р. на території УНР з 1 березня 1918 р. (н. ст.) введено григоріанський календар

Нагадаємо деякі цікаві факти з історії нашого календаря.

Юліанський календар (старий стиль) було запроваджено у Римі у 45 р. до н.е. **Юлієм Цезарем**. Цей календар був згодом прийнятий християнською церквою на Нікейському соборі (325 р.) за основу при обчисленні дат Пасхи. Юліанський календар має цикл із чотирьох років: кожен його три роки складаються з 365 днів, четвертий (високосний) — з 366. Таким чином, кожний **юліанський рік** триває в середньому 365 днів і 6 годин, що довше на 14 хв. 11 с за **тропічний рік** (тропічний рік — проміжок часу між двома послідовними проходженнями центра диска Сонця через середню точку весняного рівнодення, який дорівнює 365 днів 5 год. 49 хв. 46 с). Різниця становить близько 0,0078 дня за рік, або майже один день за 128 років. Отже, за півтора тисячоліття юліанський рік відстає від тропічного року на 10 днів.

Григоріанський календар (новий стиль) введено в ужиток 4 жовтня 1582 р. спеціальною Буллою “*Inter Gravissimus*” Папи Римського Григорія XIII.

Цій події передувала робота комісії, до складу якої входили священнослужителі й астрономи. Комісія, розглянувши різні пропозиції щодо реформи календаря, схвалила проект, автором якого був італійський математик і лікар, викладач медицини в університеті м. Перуджі **Луїджі Ліліо** (1520—1576). Реформа ка-

лендаря була здійснена з метою ліквідації різниці в обчисленні дат від моменту введення юліанського календаря, яка у XVI ст. саме і становила вже 10 днів порівняно з астрономічними датами, та похибки в обчисленні настання Пасхи.

Згідно з реформою, одразу після 4 жовтня 1582 р. наставало 15 жовтня. Для відзначення реформи календаря була виготовлена спеціальна медаль. **Нова календарна система отримала назву григоріанського календаря** або “**нового стилю**”, що на думку деяких істориків несправедливо, оскільки правильніше було б назвати її іменем **Луїджі Ліліо**.

Першими прийняли новий календар Італія, Франція, Іспанія, Португалія та Польща. Інші країни визнали його тільки через десятки і сотні років!



Папа Римський Григорій XIII (1502—1585)



Під час ухвали реформи календаря 4 жовтня 1582 р.



Фрагмент статуї Папи Римського Григорія XIII над входом до Муниципального палацу в місті Болонья (Італія), де він народився, на якій також відображено історичну подію введення григоріанського календаря. Портал споруджено в XVI ст. архітектором Гомадло Алессі

1583 р. Григорій XIII направив Константинопольському Патріарху Ієремії II посольство з пропозицією перейти на новий календар, але пропозиція була відхилена як така, що не відповідала канонічним правилам святкування Великодня: у григоріанському (сонячному) календарі порушено досягнуте в місячно-сонячному юліанському календарі узгодження сонячного циклу і фаз місячного циклу, а отже, структуру 532-річного юліанського пасхального циклу — **індиктіона**.

На сьогодні григоріанський календар використовують майже усі країни світу. Московський, Ієрусалимський, Сербський, Грузинський, а також Український православні патріархати у своєму богослужінні і християнській пасхалії користуються юліанським календарем.

Не просто з'ясувати, яким календарем послуговувалися в світському житті на українських теренах для хронологічних обчислень, бо це запитання настільки ж складне, як і сама історія державності України.

Детально про “календарну мозаїку” можна довідатися з книги **І.А. Климишина** “Календар і хронологія” (видавництво “Гостинець”, м. Івано-Франківськ, 2002 р.).



Медаль на честь введення григоріанського календаря. Напис на лицевому боці: "Gregorius XIII pontifex maximus" ("Григорій XIII найкращий верховний жрець"). На звороті — знак сур'я Овна і напис "Anno restitvto MDLXXXII" ("Рік виправлення 1582")

Деякі складники цієї "календарної мозаїки" є цілком достовірними, отже...

У Київській Русі до прийняття християнства і довгий час потому був прийнятий місячно-сонячний календар, про що свідчать записи у літописах про окремі історичні події. У місячно-сонячному календарі дні відлічують за зміною фаз Місяця, тому тривалість року за певний проміжок часу була близькою до тропічного року (найкраще співвідношення відбувається тоді, коли цей проміжок становить 19 років, т. зв. *метонів цикл*).

Лічба років (і водночас їхній підрахунок у певній ері літочислення) ведеться від встановленої початкової дати. Упродовж багатьох сотень років на Русі користувалися ерою "від створення світу" з початком 1 березня 5508 р. до н.е. Саме її під назвою "давньоруська ера" використовували в Русі до 1492 р. Згодом перейшли на візантійську еру з початком 1 вересня. Календарний стиль — це певна традиція вести лічбу року від якоїсь конкретної дати. Відносно цього у середньовічній Європі, як відмічає І.А. Климшин, панувало найжахливіше безладдя: різні країни в різний час (а іноді й водночас) починали лічбу днів нового року від 25 грудня, 1 січня, 1 березня, 1 вересня...

Найуживанішою зараз у літочисленні є "наша ера" або "нова ера" (скорочено — н.е.), початок якої розрахував Діонісій Малий у 525 р. за тодішніми даними щодо, насамперед, хронології припадання Великодня (дня воскресіння Христа) на одні й ті самі дати, та віку Христа (за сучасними даними, він помилився на декілька років).

Початок нової ери — 1 січня 1 р. н.е.

Щодо календарної системи в Україні, то в тій частині України (Галичина, Волинь, Східне Поділля, Київщина та частина Лівобережжя), яка згідно з Люблінською унією між Польщею і Литвою 1569 р., входила до складу Речі Посполитої, для цивільного вжитку використовувався григоріанський календар з 4 жовтня 1582 р. (тобто в цю дату настало 15 жовтня 1582 року) з відліком початку року за новою ерою від 1 січня.

Згідно з Брестською унією 1596 р. православна церква на території Речі Посполитої об'єдналася з католицькою в уніатську церкву, проте і після цього уніатська церква продовжує використовувати юліанський календар.

Після визвольної війни 1648-1654 рр., яку очолював Богдан Хмельницький, значна частина України (Лівобережжя, Київщина, Запоріжжя) була приєднана до Російської імперії і в цій частині земель літочислення велося за іншими правилами. Згідно з цими правилами в Росії лише з 1492 р. (7000 р. від "створення світу") початок нового року було офіційно перенесено на 1 вересня. Майже через 200 років, 19 грудня 1708 р. від "створення світу" був виданий Указ Петра I про реформу календаря в Росії, за яким з цього дня для світського вжитку в Росії було введено юліанський календар, а початок нового року стали відзначати 1-го січня 1700 року від Різдва Христового.

У Радянській Україні (1919 — 1991), а згодом із проголошенням незалежності в Україні було збережено відлік часу за григоріанським календарем.

Щодо розбіжностей юліанського і григоріанського календарів, — очевидно, що її помітили задовго до часу впровадження реформи 1582 р., насамперед візантійські вчені Матвій Властарь і Ісаак Арегір, але Візантійська церква тоді відмовилась запровадити календарну реформу. До того ж, у "запізненні" календаря церква бачила певну перевагу, вважаючи, що це лише позбавить християнську Пасху від збігу у часі з Пасхою іудейською, оскільки їхнє одночасне святкування було заборонено Соборними правилами. Але зважаючи на важливість календарної проблеми, у 1514 р. Латеранський Собор католицької церкви запрошував до Риму відомого польського астронома Н. Коперніка для участі в роботі комісії, але він відхилив пропозицію, вказавши на передчасність реформи з причини недостатньої тоді точності встановлення тривалості тропічного (астрономічного) року.

Введення григоріанського календаря в деяких країнах супроводжувалося протидіями, зокрема найвідомішими стали "календарні демонстрації" в Ризі 1584-1589 рр., а в Англії введення нового календаря призвело до переносу початку нового року з 25 березня на 1 січня (1751-й рік в Англії мав всього 282 доби).

Після Константинопольської Народи 1923 р. під проводом Мелетія IV, що схвалила перехід всіх православних церков на "новоюліанський" стиль, Патріарх Московський і всієї Русі Тихон постановив його введення в Руській православної церкві, але через 24 дні відмінив його за причини "рішучого супротиву православних діячів і народу".

Протокол Засідань Малої Ради № 85

12 лютого 1918 року
м. Коростень

Присутні ті самі члени, що й на попередньому засіданні. Головує М.С. Грушевський.

Від комісії законодавчих внесень т. Скнар докладає законопроект Міністерства внутрішніх справ про заведення на Україні числення часу по новому стилю і перевод годинників на середньоевропейський час.

Мала рада ухвалила наступний текст закону:

1. Завести в Українській Народній Республіці нове (григоріанське) числення часу з 16 лютого 1918 р. 16 число лютого рахувати першим числом місяця березоля (марта).
2. Одночасно з цим в Українській Народній Республіці вводиться середньоевропейський час: 12 год. для Петроградського меридіану з 1 березоля нового стилю рахувати за 10 год. 52 хв. ранку і згідно з цим в усій Українській Народній Республіці перевести стрілки годинників.
3. Всякого роду зобов'язання, котрі застает сей закон, продовжуються з 1 березоля на 13 день.
4. Всі питання, зв'язані з переведенням в життя цього закону, мають вирішуватися кожним міністерством по приналежності.

Документи "Української Центральної Ради". Ф. 1064, оп. I, спр. 10, арк. 3

А далі, за перебігом історичних подій було так...

У Росії григоріанський календар було введено Декретом Раднаркому від 24 січня 1918 р., за яким дата 1 лютого стала 14 лютого 1918 р. (різниця між старим і новим стилем становила 13 днів).

Новий стиль в Україні був заведений Малою Радою УНР для світського вжитку законом УНР від 12 лютого 1918 р. Отже, після 16 лютого 1918 р. настало 1 березня 1918 р.

Слід зауважити, що григоріанський календар, дякуючи геніальній за простотою пропозиції Луїджі Ліліо, на відміну від юліанського, є набагато досконалішим: його тривалість більша від тривалості тропічного року всього на 26 секунд, що дає похибку в одну добу лише за 3200 років, — цього достатньо для точної лічби часу та головних подій у житті людства.

Алла Корсунь
канд. фіз.-мат. наук,
ст. наук. співр. ГАО НАН України